

GELİR VERGİSİ SİSTEMİMİZ İÇERİSİNDE KADININ YERİ

Doç.Dr. Sabahat AVŞAR(*)

GİRİŞ

Modern bir vergi olarak gelir vergisi 1950 yılında 5421 sayılı yasa ile uygulanmaya başlamıştır. Daha sonra bu yasa yeni baştan yazılarak günün koşullarına uygun hale getirilmiştir (31.12.1960 tarih,193 sayılı yasa). 34 yıllık uygulama süresince bu yasa da pek çok değişiklik yapılmış olmakla beraber temel esaslar korunmaktadır. Bu esaslardan biri de üniter bir vergi yapısı içinde ailenin bir bütün olarak ele alınması, evli kadının gelirlerinin de ilke olarak kocanın gelirleri ile birleştirilmesidir. Bilindiği gibi bu toplama kuralı, artan oranlı tarife nedeniyle ailenin vergi yükünü ağırlaştırmaktadır.

Bu maktelede gelir vergisi içinde kadının yeri incelenmekte, çeşitli konularda ve özellikle aile gelirinin dikkate alınmasında kadınlara ilişkin özel düzenlemeler ortaya konmaya çalışılmaktadır.

1. Gelir Çeşitleri Bakımından Kadının Yeri

Gelir vergisi sistemimiz içinde kadına ilişkin birtakım düzenlemeler, ikinci maddede yer alan kazanç ve irat türlerinden bazıları için şöyle özetlenebilir:

1.1. Ticari Kazançlar

Bilindiği gibi ticari kazançlarda götürü usule tabi olabilmek için aranan genel şartlardan biri de kendi işinde bilfiil çalışma şartıdır (Md. 47). Ancak ölüm halinde iş sahibinin dul eşi için bu şart aranmayacaktır (pek tabidir ki dul eş karı olabileceği gibi koca da olabilir).

1.2. Tarım Kazançları

Küçük çiftçi muaflığı için aşılması gereken işletme büyüklüğü ve satış tutarı ölçülerinde aile bir bütün olarak dikkate alınmaktadır. Böylece varsa kadına ait işletmeler ve satış gelirleri de kocanınkiler ile toplanmak durumundadır (Md. 10).

(*) Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü Öğretim Üyesi.

1.3. Gayrimenkul Sermaye İradı

Kadına ait gayrimenkul sermaye iratları (GSI), daha ileride belirticeğimiz bazı istisnalar dışında, kocasının beyannameinde toplanmak durumundadır. Eğer koca kendi ticari, zirai ya da mesleki kazancı nedeniyle beyanname vermek ve eşinin de mesken kirasını bu beyannameye toplamak zorunda ise, eş kocasının durumuna bağlı olarak istisna hakkını kaybetmektedir (Md.21). Böylece kadın, hem kendi hem de kocasının gerçek usulde vergilendirilen ticari, zirai ya da mesleki kazancı nedeniyle istisnadan yararlanamamaktadır. Oysa koca, bu kazançlara sahip değil de başka kazançlar için beyanname veriyor ve eşinin bu tür kazançlarını da kendi beyannameşinde topluyor ise, yine de -varsa- mesken istisnasından yararlanabilecektir.

Bununla birlikte mesken istisnası kişisel bir istisnadır, yani eşlerin her ikisinin de mesken olarak kiraya verilen gayrimenkulleri varsa ve şartları taşıyorlarsa, her ikisi de istisnadan ayrı ayrı yararlanabileceklerdir.

Bilindiği gibi GSI'nın net tutarının bulunmasında gerçek ya da götürü usul uygulanabilir. Yalnız seçiler usul bir bütündür, yani birden fazla GSI için aynı usul uygulanmalıdır. Ancak yıllık beyannameye eşlerin ikisinin de ayrı GSI' ları varsa kadın istediği usulü seçebilir, kocaya bağımlı olarak onun seçtiği usüle uymak zorunda değildir. Aynı şekilde kadının hem aile reisi beyanına tabi hem de ayrı bildirilebilecek GSI' ları varsa, ikisi için de ayrı ayrı usulleri seçebilir (Gelir Vergisi Genel Tebliği, Seri No:99, 25.5.1972 Tarih ve 2142/27/27910 sayılı).

1.4. Ücretler

Bilindiği gibi ücretlerin vergilendirilmesinde özel indirim (ve sakatlık indirimi) uygulanmaktadır. Bu indirimlerden eşlerin ikisi de ücretli olarak çalışıyorlarsa ayrı ayrı yararlanabilirler. Ancak bu indirimin ilk uygulanış şekline baktığımızda aile reisinin indirim miktarının tamamından, karının ise bunun yarısından yararlanabileceğinin hükme bağlanmış olduğunun görüyoruz (2361 sayılı yasa ile değiştirilmiş 31. madde). Kadın, ancak kocası ücretli olarak çalışmıyorsa tanınan indirimin bütününden yararlanabilir(1).

İndirim hakkının bu şekilde tanınması için objektif bir neden düşünmek zor, sadece hemen tamamı erkek olan Mecliste kadınların seslerini yeterince duyuramamış olduklarını düşünmek herhalde fazla yanılıcı olmaz. Nitekim daha sonra bu hatadan dönülerek kadınların da eşit miktar indirimden yararlanması kabul edilmiştir.

2. Enaz Geçim İndirimi Bakımından Kadının Yeri

Vergi sistemlerinde adaleti sağlayabilmek, ödeme gücüne uygun vergi toplayabilmek için birtakım düzenlemeler yapılmaktadır. Enaz geçim indirimi de bu amaçla kabul edilmiş bir indirimdir.

(1) Mustafa Kamalak; Türk Vergi Sistemi (1. Kısım), İşletme Fakültesi, Araştırma Merkezi Yay. No: 73, Erzurum 1982, s.25.

Türk Vergi Sistemimnde de gelir vergisi içinde bir süre yer alan enaz geçim indirimi için belirlenen miktarlar, zaman içinde fiyat artışları nedeni ile gerçeklerden çok uzaklaşmıştı. Bu konuda gerekli düzenlemeler yapılamayınca indirimin adı "genel indirim" şekline çevrilerek hiç olmazsa enaz geçim düzeyi ile ilişkisi kesildi (2361 sayılı yasa ile değişik 31. madde). Zaten 4.12.1985 tarih ve 3239 sayılı yasa ile de 1.1.1986 tarihinden geçerli olmak üzere genel indirim de yürürlükten kaldırıldı.

Uygulandığı dönemlerde hak sahipliği bakımından "aile reisi" esas benimsenmişti⁽²⁾. Eş için aile reisinden biraz daha düşük bir miktar indirilebilirdi. Burada aile bir bütün olarak dikkate alınarak aile reisinin durumuna göre yararlanılabilecek indirim tutarı belirlenir ve aile reisinin vereceği beyannameye bir kereye mahsus olmak üzere hesaba katılırdı. Eşin (ve çocukların) ayrı vergilendirilen gelirleri varsa, bunlar için yeniden indirim uygulanmazdı. Ancak aile reisinin hiç geliri yoksa indirim, varsa eşin gelirinden, ama yine aile reisinin durumuna göre indirilirdi.

Eşlerin boşanması halinde kadın, nafaka borcu yüklenen çocuk için indirimden yararlanabilirdi. Bu durumda kadın kendisi açısından yükümlü konumuna gelerek aile reisi için tanınan indirim miktarından, nafaka borcu yüklenen çocuklardan ilki için eş, diğerleri için çocuk indiriminden yararlanabilirdi. Nafaka iki tarafa birden yüklenmiş ise velayet hakkı önem kazanıyordu, kadın ancak velayet hakkını alabilirse indirimden yararlanabilirdi.

3. Beyanname Vermede Kadının Yeri

Gelir vergisi sistemimiz birtakım konularda uzaklaşmış olmakla beraber, yine de üniter bir vergi sistemidir. Bu bağlamda yükümlülerin değişik kaynaklardan elde ettiği kazanç ve iratlar (pekçok istisna saklı kalmak üzere) bir yıllık beyanname toplanır (Md.85). Aynı şekilde aile içinde gelir elde eden eş ve çocukların da değişik kaynaklardan elde ettikleri gelirleri aile reisi beyanında toplanacaktır (Md.93). Aile birliğinin reisi Medeni Kanunumuzun 152. maddesine göre "koca" dır. GVK'nun 93. maddesinde de "aile reisi eşler için koca, çocuklar için baba, baba ölmüş ya da velayeti kaldırılmış ise annedir" denilmektedir. Ancak kadının (ve çocukların) gelirlerinin aile reis beyanında nasıl toplanacağını belirlerken her bir ferdi bağımsız bir yükümlü gibi ele alıp, gelirinin yıllık beyannameye bildirilip bildirilmeyeceğinin belirlenmesi gerekmektedir (Maliye Bakanlığı 16.1.1972 gün ve 2.2130-4.322/2475 sayılı muktezası, Dan. 4. Da., 8.6.1978 tarih E.1978/525, K 1978/1997 sayılı kararı)⁽³⁾.

(2) Kenan Bulutoğlu; Türk Vergi Sistemi Cilt 1. (6. B.). Fakülter Mat., İstanbul 1978, s. 201.

(3) Abdurrahman Akdoğan, Şükrü Kızılot, Saygın Eyüpgiller; Türk Vergi Sistemi, Gazi Üni., No.104, I.I.B.F. Yay.No.198, s.232.

Bu temel kuralın ışığında kadının gelirlerinin aile reisinin beyanında gösterilmesi konularını şöyle özetleyebiliriz:

3.1.Aile Reisi Beyannamesinde Toplanmayacak Gelirler

GVK'nunda 4.12.1985 tarih ve 3239 sayılı yasa ile yapılan düzenleme sonucu aşağıda belirtilen gelirler için beyanname verilmez, başka gelirler için beyanname verilmişse bunlar dahil edilmez (Md. 85/2):

- Kazanç ve iratların istisna hadleri içinde kalan kısmı (ancak GVK'nun 31. maddesinde belirtilen indirimler istisnadan sayılmaz),
- Her nevi hisse senetlerinin kâr payları (kurucu hisse senetleri ve diğer intifa senetlerine verilen kâr payları ve pay sahiplerine hazırlık dönemi için faiz olarak ya da başka adlarla yapılan her türlü ödemeler ile Menkul Kıymetler Yatırım Fonları katılma belgelerine ödenen kâr payları dahil)
- İştirak paylarından doğan kazançlar: Limited şirket ortaklarının, iş ortaklıkları ortaklarının kâr payları ile kooperatiflerin dağıttıkları kazançlar (adi komandit şirketlerde komanditerlerin kâr payları hariç),
- Kurumların yönetim kurulu başkan ve üyelerine verilen kâr payları,
- Her nevi tahvil, hazine bonusu faizleri ile gelir ortaklığı senetlerinden sağlanan gelirler,
- Her türlü mevduat faizleri,
- Faizsiz kredi verenlere, kâr-zarar ortaklığı belgesi sahiplerine ve özel finans kurumları tarafından kâr-zarara katılma hesabı karşılığında hesap sahiplerine ödenen kâr payları.

Aile içinde bu gelirler kadına da ait olsa beyanname verilmeyecek, ya da verilen beyannameye dahil edilmeyecektir.

Ayrıca aile reisi gibi kadın da aşağıdaki gelirleri sağlarsa beyanname vermeyeceği için kocanın vereceği beyannameye de dahil olmayacaktır (Md. 86):

Yabancı ülkelerde elde edilenler hariç olmak üzere, tam yükümlülükte elde edilen gelir

- Sadece kaynakta kesilerek vergilendirilen ücret ise beyanname verme gereği yoktur. Ancak birden fazla işverenden ücret alınması halinde toplam miktar 96 milyon lirayı aşarsa beyanname verilerek toplama yapılacaktır.

Bu arada Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından belirlenen tiyatrolarda, radyo ve televizyon yapımlarında çalışan tiyatro sanatçılarına, yalnızca bu iş yerlerindeki çalışmalarını karşılığında ödenen ücretlerle sporculara yapılan transfer ücretleri 96 milyon liranın hesabında dikkate alınmaz. Dikkate alınmayacak bir ücret de tam mükellefiyete tabi kişilerin yanında çalışan gemi adamlarına, yalnızca uluslararası

sularda geçen hizmetleri karşılığında yapılan ödemelerdir. Ancak bu hükmün kadın yükümlüler için pratik bir anlamı olmadığını söylemek herhalde pek yanıltıcı olmayacaktır.

- Tamamı kaynağa kesilerek vergilendirilmiş bulunan ve gayrisafi tutarları toplamı 96 milyon lirayı aşmayan gayrimenkul sermaye iratları ile,
- Götürü usulde belirlenen ticari ve mesleki kazançlardan oluşanlar da beyanname vermek zorunda değildir.

Ayrıca yukarıda sayılan kazançların birkaçı ya da hepsi elde edilebilir ve beyanname verilemez.

Bunun yanında kadının şu gelirleri de aile reisinin beyanına dâhil edilmeyecektir (Md.93/3):

- Karı-koca arasında mal ayrılığı sistemi varsa karının evlenmeden önce mevcut veya evlilik bağı sırasında miras ya da vasiyet yolu ile iktisap ettiği mallardan sağladığı gayrimenkul sermaye iratları (evlenmeden evvel kocanın yardımı ile başkalarından iktisap edilen mal ve hakların iratları hariç),
- Karı (ve çocukların) 1.1.1947 tarihinden önce iktisap ettikleri menkul ve gayrimenkul sermaye iratları.

Anonim ve limited şirketlerden alınan kâr payları ile komanditerlerin komandit şirketlerden aldıkları kâr payları hariç tutularak aile reisi beyanında toplanacaktır.

1947'den önce iktisap edilen gayrimenkullerin iratlarının beyannameye toplanmayarak ayrı vergilendirilmesi Türkiye'nin gelir vergisi sistemine geçiş tarihi ile ilgili gözükmektedir. 5421 sayılı GVK 1.1.1947 tarihinde TBMM'ne sunulmuştur. Böylece bu geçiş için ailenin vengi yükünde bir hafifleme sağlanmak istenmiş, bu tarihten öncesini kazanılmış hak kabul etmiştir⁽⁴⁾.

(*) 193 sayılı GVK'nun 3239 sayılı yasayla değişik 85 ve 86. maddeleri son olarak 26.12.1993 tarih ve 3946 sayılı yasayla aşağıdaki şekillerde değiştirilmiştir (Md.19 ve 20):

- 85. maddenin 2. fıkrası: İstisna hadleri içinde kalan kazanç ve iratlar için yıllık beyanname verilmez. (Böylece 75. md. ile ilgili istisnalar kaldırılmış ve 86. md.ye taşınmıştır.)
- 86. maddedeki birden fazla işverenden alınan ücretlerle ilgili 96 milyon liralık sınır 225 milyon liraya çıkarılmıştır.
- 86. maddenin 2. ve takibeden fıkraları da şöyle düzenlenmiştir:

Tamamı tevkif yolu ile vergilendirilmiş bulunan ve gayrisafi tutarları toplamı 225 milyon lirayı aşmayan arzi serbest meslek kazançları, menkul ve gayrimenkul sermaye iratları ve vergi alacağı dahil olmak üzere kurumlardan elde edilen kâr paylarından.

Götürü usulde vergilendirilen ücretler, ticari ve mesleki kazançlardan,

Yukarıda sayılan kazanç ve iratların birkaçı ya da tamamından ibaret ise.

(4) Bulutoğlu; age., s 224.

Anonim, limited ve komandit şirket kâr payları ile ilgili hükmün ise pratik bir değeri kalmamıştır. Çünkü daha önce belirttiğimiz gibi bu gelirler artık hiçbir şekilde beyannameye dahil edilmemekte, sadece kaynaktan kesilerek vergilendirilmektedir.

3.2. İhtiyari Toplama Hakkı

Aile reisi gibi eş de ticari, zirai ya da mesleki kazancı nedeniyle değil de başka gelirleri nedeniyle beyanname vermek durumunda ise ihtiyari toplamadan yararlanabilir. Bunun için aranacak şart ve hangi gelirlerin ihtiyari toplamadan yararlanabileceği GVK'nun 2772 ve 3239 sayılı kanunlarla değişik 87. maddesinin 1. fıkrasında şöyle düzenlenmiştir: Tam mükellefiyette vergiye tabi yıllık gayrisafi kazanç ve iratlarının toplamı 96 milyon lirayı aşmayanların, bu kazanç ve iratlarından vergisi kaynaktan kesilmiş olan ücret, gayrimenkul sermaye iradı, götürü usulde vergilendirilen ticari ve mesleki kazançları ile ücretlerini beyannameye dahil etmeleri ihtiyaridir.

Ücretler ile (birden fazla işverenden alınıp 96 milyon lirayı aşan ücretler hariç), götürü usulde belirlenen ticari ve mesleki kazançlar, istisna sınırları içinde kalan kazanç ve iratlar ile 75. maddenin 1,2,3,5,7 ve 12. bentlerinde sayılan iratlar 96 milyon liranın hesabında dikkate alınmaz*.

4. Vergi ve Cezada Kadının Sorumluluğu

Yukarıda belirtilen durumlar dışında kadının elde ettiği kazanç ve iratlar kocanın vereceği yıllık beyannameye toplanır. Kocanın beyanı gereken geliri yok da sadece kadının geliri varsa koca, karısının gelirleri için beyanname verecektir (Maliye Bakanlığı 10.7.1972 gün ve 2131-4.91 sayılı muktezası)⁽⁵⁾. Tabii toplama kuralının gereği olarak eşlerin varsa zararları diğerinin gelirinden mahsup edilebilecektir. Bilindiği gibi sigorta primleri (belli şartlar dahilinde) beyannameye belirlenen toplam gelirden düşülebilmektedir. Eğer eşin geliri aile reisi beyanında toplanmayacak, ayrı beyanname verilecek bir gelir ise, bunlara ait sigorta primleri aile reisi gelirinden indirilemez, eş kendi gelirinden indirir. Vergi de toplam gelir üzerinden aile reisi adına tarh edilecektir.

Beyannameye eşe (ve çocuklara) ait gelirler ayrı ayrı gösterilecektir. Geliri olan kadın da beyannameyi ayrıca imzalayacaktır. Eşler matrah içindeki payları oranında vergilerden ve de bunlara uygulanan cezalardan sorumlu olacaklardır.

(*) Bu madde de 1993 tarif ve 3946 sayılı yasa ile değiştirilmiştir. 1. fıkraya genişletilmiş, 96 milyon liralık had 225 milyon liraya çıkarılırken, beyannameye dahil edilmesi ihtiyari olan kazançlara arazi serbest meslek kazançları, menkul sermaye iratları, vergi alacağı dahil olmak üzere kurumlardan elde edilen kâr payları da eklenmiştir. Buna karşılık 225 milyon liranın hesabında dikkate alınmayacak kazançlar daraltılmış, 75. md. ile ilgili bölüm kapsamından çıkarılmıştır (md.21).

(5) Akdoğan; age., s 231.

5. Bazı Özel Durumlar

Evlenme, boşanma, ayrı yaşama, ölüm durumları için bazı düzenlemeler yapılmıştır:

Kadın evlenmekle aile reisi beyanı içinde yer almaktadır. Bu konuda gelirin yıllık olması ilkesine uyulmakta, yani evliliğin değil gelirin elde edildiği tarih önemli olmaktadır. Şöyle ki evliliğin vuku bulduğu takvim yılında kadının, takvim yılı başından evlilik tarihine kadar olan sürede elde ettiği gelirler de aile reisi beyanına tabidir (Danıştay 4. Da. 2.12.1963 gün ve E. 1961/79, K.1963/5199 sayılı karar). Buna karşılık da evlilik sona ererse, sona erdiği vıla ilişkin gelirler eşler tarafından ayrı ayrı beyan edilir (Danıştay 4.Da. 14.1.1971 gün ve E.1970/520, K. 1971/162 sayılı kararı)⁽⁶⁾. Ancak evlilik takvim yılı sonuna kadar devam etmişse, boşanma beyanname süresinden önce gerçekleşse bile karının gelirleri koca tarafından verilecek yıllık beyannamede toplanacaktır⁽⁷⁾.

Eşlerin mahkeme kararı ile ayrı yaşama hakkı elde etmeleri ya da ayrı mesken edinmiş olmaları durumunda kadın kendi gelirlerini kendi beyan eder, yani aile reisi beyanı uygulanmaz.

Kadının ölümü ya da dul kalması halinde, takvim yılı başından ölüm tarihine kadar geçen dönem için, ölenin gelirinin varislerce eş (ve küçük çocuklarının) geliri ile birleştirilerek beyan edilmesi gerekmektedir (GV Genel tebliği, No.99).

SONUÇ

Görüldüğü gibi gelir vergisi içinde ilke olarak kadınlar için özel ya da dezavantajlı düzenlemeler yoktur. Kadının farklı konumu, aile gelirlerinin istisnalar dışında tek bir beyannamede toplanması kuralından ve bu beyannamenin verilmesi görevinin de aile reisine yüklenmesinden kaynaklanmaktadır. Kadının özel olarak ayrı vergilendirebileceği pek az geliri bulunmaktadır. Bu durum aslında sadece kadın için değil aile için de dezavantajlı olmakta ve onun vergi yükünü ağırlaştırmaktadır. Oysa bazı ülkeler ailenin dikkate alınmasında farklı usüller uygulamaktadırlar. "Ayrı vergilendirme" usulünü uygulayan ülkelerde aile fertlerinin her birinin geliri ayrı vergilendirilir. "Toplam gelirlerin bölünmesi" usulünde aile gelirleri önce toplanır, sonra ikiye ya da aile fertlerinin sayısına bölünerek her bir parça ayrı vergilendirilir. Bizim kanunumuz ise aileyi hem tüketim hem de üretim bakımından bir birim olarak dikkate almış ve " zorunlu toplama" kuralını getirmiştir.

Bu durumun dışında gayrimenkul sermaye iratları için nisbeten detaylı bir düzenleme vardır. O da yine toplama kuralının ve istisnalarının gereği olarak yapılmıştır. Diğer gelirler için kadın ve erkek yükümlüler arasında bir ayrıcalık söz konusu değildir.

(6) Nihal Saban; " Anayasa Hukuku Açısından Aile Reisi Beyanı", Yaklaşım, Yıl 2., s.14, Şubat 1994, S.117.

(7) Yılmaz Özbalcı; Gelir Vergisi Kanunu Yorum ve Açıklamaları, Ankara 1988, s.758.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Abdurrahman Akdoğan, Şükrü Kızılot, Saygın Eyüpgüller; Türk Vergi Sistemi, Gazi Üni., No.104, İ.İ.B.F. Yay.No.198.

Kenan Bulutoğlu; Türk Vergi Sistemi Cilt 1. (6. B.), Fakülteler Mat., İstanbul 1978.

Mustafa Kamalak; Türk Vergi Sistemi (1. Kısım), İşletme Fakültesi, Araştırma Merkezi Yay. No: 73, Erzurum 1982.

Yılmaz Özbacı; Gelir Vergisi Kanunu Yorum ve Açıklamaları, Ankara 1988.

Nihal Saban; " Anayasa Hukuku Açısından Aile Reisi Beyanı", Yaklaşım, Yıl 2., S.14, Şubat 1994.